

УДК 378.13:371+81'26

ББК 81.2 УКР-923

Ірина Гуменюк

**ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
„УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)”**

Стаття присвячена аналізу функціональних можливостей змістового наповнення дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” щодо формування основ термінологічної компетенції майбутніх учителів початкових класів. Окреслено шляхи вдосконалення рівня термінологічної культури.

***Ключові слова:** термінологічна культура, термінологічна грамотність, термінологічна компетенція, професійне мовлення, фахова термінологія.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть українська термінологія є об'єктом широкого зацікавлення науковців, які досліджують її в синхронному та діяхронному аспектах з метою впорядкування та систематизації. Актуальними завданнями національного мовознавства стало створення і внормування терміносистем, міжнародне узгодження термінів, теорія і методика термінологічної роботи. Поряд з цим у контексті педагогічної науки гостро стоїть питання підготовки професійно компетентних фахівців, здатних продуктивно адаптуватися до швидкозмінних умов праці. Професійна компетентність у будь-якій галузі передбачає як елементарну складову термінологічну компетенцію особистості, тобто наявність термінологічної бази знань та вміння ефективно нею користуватися (поєднання термінологічної грамотності та термінологічної культури).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами формування професійного функціонального мовлення, і в зв'язку з цим засвоєння термінів і термінологічних сполук, займалося чимало сучасних дослідників (Л. Барановська, В. Берегова, Г. Бондаренко, Н. Бородіна, С. Вдовцова, Л.

Головата, Л. Златів, Н. Костриця, Ж. Красножан, Л. Лучкіна, В. Михайлюк, Т. Рукас, Н. Тоцька, В. Юкало та ін.). Однак недостатня розробленість проблеми і відсутність системи роботи з формування професійного мовлення студентів педагогічних ВНЗ потребують окремого вивчення, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою статті є аналіз функціональних можливостей змістового наповнення дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” щодо формування основ термінологічної компетенції майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під термінологічною грамотністю науковці (зокрема, Т.В. Стасюк) пропонують розуміти відповідність уживаних фахівцем термінологічних орфографічних нормам української мови (для писемного мовлення), граматичним законам словозміни (для усного й писемного мовлення), нормам української орфоєпії (для усного мовлення).

Термінологічна культура трактується як комплекс мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок фахівця, за допомогою яких формується фундамент теорії і практики фаху, які необхідні для глибшого осмислення й засвоєння його поняттєвої і категоріальної бази, для реалізації найрізноманітніших актів дослідницького, творчо-аналітичного та практичного характеру, що формують здатність фахівця-мовця до самостійного термінотворення і терміновпорядкування [4].

Термінологічна культура фахівця передбачає:

- 1) володіння терміним словником, постійне його поповнення;
- 2) володіння навичками ефективної роботи з джерелами, необхідними для розв’язання завдань лінгвістичного і термінознавчого характеру;
- 3) вміння аналізувати термінний матеріал щодо його походження, структури, способу творення, нормативності, ступеня засвоєння мовою, актуальності та ін;

4) вміння виявляти на основі попередньо описаних знань помилки і вади у терміновживанні і, відповідно, усувати їх;

5) вміння розрізняти продуктивні й непродуктивні моделі термінотворення, використовувати їх для творення чи удосконалення термінного матеріалу [4].

Термінологічна культура формується на основі нерозривного поєднання глибокого знання фаху зі знанням мовних норм, законів і механізмів функціонування як логіко-поняттєвої, так і лексичної підсистем терміносистеми, або іншими словами – на синтезі фахової ерудиції з мовознавчою, у тому числі термінознавчою [4].

Н. Тоцька зазначає, що оволодіння основами будь-якої професії розпочинається з системи загальних і професійних знань, тобто опанування фахівцем „наукового дискурсу професії” [7, с. 62], або професійного мовлення – галузевої фразеології та термінології, що допоможе в навчанні у ВНЗ, а також у подальшій професійній діяльності. Для вільного володіння усною та писемною формами професійного спілкування студенти повинні мати чималий активний лексичний запас фахової термінології, „приблизно 75-85% від усіх термінів певної галузі науки” [5, с.167].

Однак, говорячи про підготовку вчителя початкових класів, необхідно зазначити, що термінологічна культура такого фахівця не може обмежуватися вивченням однієї-двох дисциплін. Оскільки вчитель (викладач – авт.) може успішно формувати науковий світогляд учнів (студентів – авт.) лише за умови, що він добре знає не лише свій предмет, а й суміжні навчальні дисципліни і здійснює в процесі навчання міжпредметні зв'язки. Це дає змогу розкрити наукову картину світу [8, с. 270]. У цьому ракурсі можна стверджувати: якщо такі навчальні дисципліни, як „Сучасна українська мова”, „Педагогіка”, „Математика”, „Психологія”, „Економіка” та ін. формують вузькоспеціальний термінологічний апарат, то курс „Українська мова (за професійним спрямуванням)” має можливість комплексного вивчення та узагальнення усієї

міжпредметної термінологічної системи, з якою доведеться зіткнутися вчителів початкових класів у своїй професійній діяльності.

Оскільки мова професійного спрямування є **соціально зумовленим варіантом сучасної літературної мови**, то професіонал має досконало володіти понятійно-категоріальним апаратом певної сфери діяльності і відповідною йому системою термінів.

Один із розділів навчального курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” називається „Наукова комунікація як складова фахової діяльності”. Саме тут студенти опановують теоретичні засади термінознавства, особливості термінології як системи, диференціюють загальнонаукову, міжгалузеву і вузькогалузеву термінології, вивчають способи творення термінів, працюють з термінологічними словниками.

Незважаючи на те, що студенти-третьоккурсники вже мають досить вагому теоретичну базу знань з різних дисциплін, опанування особливостей наукового мовлення відбувається важко. У процесі роботи очевидним стає недостатній рівень рецептивного оволодіння термінологічною лексикою, тобто навичками впізнавати й розуміти лексичні одиниці зі слуху і під час читання. Зі 100 запропонованих термінів студенти змогли пояснити значення 45 лексем (норма – 75-85%).

Продуктивне володіння лексикою характеризується правильним використанням певних лексичних одиниць, умінням вільно добирати їх залежно від форми та умов спілкування. Такі навички важко проілюструвати статистично, однак результати контролю знань студентів показали, що вимога введення у висловлювання термінологічних одиниць значно ускладнює виконання завдань, збільшуючи витрати часу на 30%.

Рецептивне і продуктивне засвоєння термінологічної лексики потребує спеціальних методичних прийомів і спеціальних вправ. При цьому необхідно, на нашу думку, дотримуватися таких аспектів:

1. Практичні завдання в курсі вивчення дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” для студентів педагогічних ВНЗ повинні вміщувати не лише педагогічну чи філологічну термінологію; доречно використовувати найбільш поширені терміни з економіки, природознавства, географії, валеології тощо. Адже високий рівень професійної компетентності вчителя суттєво впливає на результат його роботи. Крім цього, відповідно до варіативної складової Типових навчальних планів для учнів 1-4 класів передбачено години на вивчення курсів за вибором, матеріал яких насичений іншою термінологією. Зокрема, курс „Цікава економіка” для 2-4 класів (автори: О.М. Жихарєва, Л.В. Кашуба, О.М. Романушко) вміщує близько 80 термінів, серед них економічні: *альтернативна вартість, бартер, бізнес, бюджет, валюта, виробник, вклад, відсотки, коло обіг ринкової економіки, конкуренція, кредит, обіг, посередник, потреби, ремісник, ресурси (природні, капітальні, трудові, оборотні), ринок товарів та послуг, розподіл праці, підприємництво, сервіс, спеціалізація, споживач, субсидія, товари (проміжні, продовольчі, промислові, комплементарні, субститутути)*; загальнонаукові: *аргументувати, анімаційний, демонструвати, ілюстративний, ініціатива, ділове спілкування, критерії, мобілізувати, оригінальність, презентувати* та ін. [2; 3]. Спостереження показало, що студенти-третьокурсники не можуть пояснити значення близько третини пропонованих дітям термінологічних одиниць (і це за умови, що вони прослухали курс „Основи економічної теорії”). Очевидно, є потреба в додатковому контекстному їх опрацюванні.

2. У процесі роботи над термінологічною лексикою необхідно приділяти увагу не окремим словам, а перш за все їх зв'язкам з іншими словами у контексті. Ці зв'язки слід показувати з самого початку навчання професійного мовлення і поступово їх розвивати, ускладнюючи завдання. Адже тільки на рівні тексту професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, а не як сукупність розпорошених лексем та синтагм [6].

3. Є тенденція вживати іншомовні терміни і в офіційно-діловому стилі, і в публіцистиці, і в художній літературі. Та все ж основною сферою застосування термінологічної лексики є науковий стиль української мови. У таких текстах, призначених для фахівців певної галузі, терміни не пояснюються, тому таким важливим стає засвоєння терміносистеми фаху вже з першого курсу навчання. Тексти для виконання практичних завдань доцільно спеціально обирати з усіх названих вище стилів, але з урахуванням майбутньої спеціальності студентів. Як зазначає І.П. Дроздова, спостереження за стилем мови науково-навчальної і власне наукової літератури, вивчення термінологічної лексики і фразеології корисно здійснювати на спеціально відібраних текстах, і навіть на окремих уривках із збірників, рекомендованих за дисциплінами з фаху. Важливе значення в цій роботі відіграють посібники, що видаються викладачами ВНЗ, і складені з урахуванням спеціальності конкретного навчального закладу [1].

4. Окремо слід звертати увагу студентів на використання іноземної термінологічної лексики без належного обґрунтування її семантичної чи функціональної доцільності. Безперечно, духовно-культурний розвиток і наукові взаємовпливи потребують певної інтернаціоналізації понять. Однак за наявності українського відповідника перевагу треба надавати йому, а не запозиченому терміну. В такому випадку студенти повинні розуміти семантику обох термінів-відповідників. Наприклад: *резолуція* – *рішення*, *інкримінувати* – *звинувачувати*, *артикулювати* – *виражати*, *релятивний* – *відносний*, *релевантний* – *істотний*, *доречний*, *рецепція* – *сприйняття*, *компонент* – *складник*, *складова частина*; *імператив* – *наказовий спосіб (грам.)*, *веління*, *наказ* тощо. Корисними будуть завдання типу:

- за допомогою словника доберіть до термінів синоніми, складіть з них пари, введіть терміни-синоніми в речення, враховуючи відтінки їх значень;

- випишіть нові терміни зі словника „Нові слова” (К., 2010), доберіть українські відповідники до них;

- сформууйте й запишіть пари з українських термінів та їх іншомовних відповідників (відповідно додаються два ряди слів);

- доберіть українські відповідники до іншомовних термінів (додаються лише іншомовні терміни);

- доберіть іншомовні антоніми до термінів, використовуючи префікси;

- поясніть значення термінів-паронімів (напр. *афект* – *ефект*, *екскурс* – *екскурсія*, *препозиція* – *пропозиція*, *публічний* – *публіцистичний* та ін..).

5. Термінологічна грамотність передбачає володіння орфографічними, синтаксичними, стилістичними та іншими нормами в системі термінологічних одиниць, тому в курсі вивчення дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)” варто використовувати завдання на правильне написання слів та редагування речень і невеликих текстів (зразки речень і текстів фахового спрямування). Наведемо приклади таких завдань: 1) виправте, де потрібно, орфографічні помилки в термінах; 2) від поданих термінів утворіть форму родового відмінка однини; 3) зредагуйте словосполучення; 4) зредагуйте подані речення; 5) зредагуйте текст.

6. Значне місце в семантизації термінів займає переклад. Тексти, насичені складними для пояснення термінами, варто давати як самостійні завдання (для позааудиторного читання), щоб на заняттях не витратити час на пошуки слів у словнику. Але й використання (за необхідності) словників для читання наукового і фахового текстів на заняттях також дає гарні результати. Зауважимо, що для систематизації засвоєної термінології ефективним є завдання зі створення студентами фахових термінологічних словників, причому наперед зазначається мінімальна кількість лексем у цих словниках.

7. Необхідною умовою формування термінологічної компетенції майбутніх учителів початкових класів є вміння й навички доцільного користування термінами в усному мовленні. Як показує практика, цей вид

діяльності – найважчий для студентів, а тому потребує особливої уваги. Пропонуємо окремі види завдань для розвитку усного професійного мовлення майбутніх спеціалістів:

1) укладіть словник термінів вашої майбутньої професії, презентуйте його в групі; 2) проведіть дискусію на тему...; 3) складіть текст-антонім; 4) презентуйте свою спеціальність; 5) складіть усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію; 6) складіть ситуативний діалог, насичений вашою фаховою термінологією.

Навчальні тексти, діалоги, вправи, проблемні завдання, ділові ігри повинні давати можливість не лише виробити мовленнєві навички, засвоїти уживану професійну лексику, а й допомагати у створенні мотивації, сприяти розвитку навичок спілкування у сферах, пов'язаних з діяльністю майбутніх спеціалістів [7, 62-65].

Таким чином, поєднання усіх цих прийомів у формуванні термінологічної культури й термінологічної грамотності майбутніх фахівців дозволяє активізувати діяльність кожного студента, створити передумови переходу від пасивного сприйняття до активного мислення й мовлення.

Мета навчального курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням” – навчити студентів вільно користуватися українською мовою у повсякденній практичній професійній діяльності. У зв'язку з цим необхідно забезпечити засвоєння термінологічного шару лексики на рецептивному та продуктивному рівнях усного та писемного українського мовлення. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у розробці системи роботи з формування документної компетенції студентів ВНЗ у контексті викладання дисципліни „Українська мова (за професійним спрямуванням)”.

1. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія / І.П. Дроздова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 320 с.

2. Жихарєва О.М., Романушко О.М. Цікава економіка. 4 клас: посібник для молодших школярів / О.М. Жихарєва, О.М. Романушко. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 56 с.
3. Кашуба Л.В. Цікава економіка. 3 клас: посібник для молодших школярів / Л.В. Кашуба. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 80 с.
4. Огар Е.І. Українська видавнича термінологія: нормалізаційні та функціональні аспекти // Українське журналістикознавство. – 2009. – № 10. – С. 31-35.
5. Миняр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод / Р.К. Миняр-Белоручев. – М.: Воен. изд-ва М-ва обороны СССР, 1980. – 236 с.
6. Ракшанова Г.Ф., Дядюра Г.М. Вивчення фахової термінології як елемент розвитку творчих здібностей у студентів технічного профілю на заняттях з української мови / Актуальні проблеми філології. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 8-9 листопада 2013 року). – Херсон: Видавничий дім „Гельветика”, 2013. – С. 15-18.
7. Тоцька Н. Методика роботи викладачів вищого технічного навчального закладу над українським професійним мовленням студентів / Н. Тоцька // Дивослово. – 2003. – №1. – С. 62-65.
8. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник / М.М. Фіцула. – [2-ге вид., доп.] – К.: „Академвидав”, 2005. – 560 с.

The article focuses on the analysis of the pragmatic potential of the content matter in the university subject „The Ukrainian Language (a professional approach)” in view of forming the basics of terminological competence in students in the pedagogical universities. Determined ways of improvement of terminological culture.

Key words: *culture terminology, terminological literacy, terminological competence, professional speech, professional terminology.*